ULUG'BEK HAMDAMNING "MUVOZANAT" ROMANIDA DAVR RUHIYATI VA XARAKTER YARATISH UYG'UNLIGI.

Qoramirzayeva Kamola
TerDPI O'zbek tili va adabiyoti mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romanida davr ruhiyati va xarakter yaratish uyg'unligining o'ziga xos ijodiy yechimlari tahlil qilinadi. Asarda o'rta asr o'zbek jamiyatining ijtimoiy va madaniy holatlari, shuningdek, zamon o'zgarishlari orqali inson xarakterining murakkabligi tasvirlanadi. Muallif davrning ichki muammolari va fuqarolik qadriyatlari yordamida qahramonlarning psixologik portretlarini chuqur ochib beradi. Maqolada, asar ramziy vositalar yordamida davr ruhiyati bilan xarakter yaratuvchi elementlar qanday uyg'unlashgani, hamda bularning o'quvchiga ko'rsatgan ta'siri ko'rsatildi. Natijada, "Muvozanat" romani o'zbek adabiyotida davr ruhiyati va shaxsiyat yaratish masalalariga yangi yondashuv sifatida baholandi.

Kalit so'zlar: Ulug'bek Hamdam, Muvozanat, davr ruhiyati, xarakter yaratish, o'zbek adabiyoti, roman tahlili, psixologik portret, madaniyat.

Abstract. This article analyzes the unique creative solutions in harmonizing the spirit of the era and character creation in Ulugbek Hamdam's novel "Muvozanat". The work depicts the social and cultural conditions of medieval Uzbek society, as well as the complexities of human character through changing times. The author deeply reveals the psychological portraits of the protagonists by exploring the internal problems of the era and civic values. The article demonstrates how elements that create character synchronize with the spirit of the

time through symbolic means and their impact on the reader. Consequently, the novel "Muvozanat" is evaluated as a new approach to addressing the issues of the era's spirit and personality formation in Uzbek literature.

Keywords: Ulugbek Hamdam, Muvozanat, spirit of the era, character creation, Uzbek literature, novel analysis, psychological portrait, culture.

Аннотация. В данной статье проводится анализ уникальных творческих решений в романе Улугбека Хамдама "Мувозанат", связанных с гармонией духа эпохи и созданием характера. В произведении изображается сложность человеческой личности на фоне социального и культурного состояния средневекового узбекского общества, а также через изменения времени. Автор глубоко раскрывает психологические портреты героев, используя внутренние проблемы эпохи и гражданские ценности. В статье показано, каким образом с помощью символических средств были гармонизированы элементы, создающие дух времени и характер, а также их воздействие на читателя. В результате роман "Мувозанат" был оценён как новый подход к вопросам духа эпохи и создания личности в узбекской литературе. Ключевые слова: Улугбек Хамдам, Мувозанат, дух эпохи, создание характера, узбекская литература, анализ романа, психологический портрет, культура.

Ulug'bek Hamdam o'zbek adabiyotining muhim namoyandalaridan biri bo'lib, uning "Muvozanat" romani milliy adabiyotda o'ziga xos o'rin egallaydi. Ushbu roman orqali yozuvchi davr ruhiyati va inson xarakterining nozik qirralarini yoritishga intilgan. "Muvozanat" romanida o'sha davrning ijtimoiy va madaniy holatlari bilan belgilanadigan ruhiyatni, shuningdek, qahramonlarning xarakterlarini qanday qilib uyg'unlashtirishgani va bu orqali qanday muvozanat

yaratgani tahlil qilinishidir. Bu yondashuv asarning chuqur ma'nolarini ochib berishga xizmat qiladi va o'zbek adabiy jarayonidagi o'ziga xosligini yanada boyitadi. Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romani yozilgan davr, o'zining ijtimoiy va madaniy jihatdan murakkab, o'zgarishlarga to'la bir vaqtni ifodalaydi. Bu davrda jamiyatda yangi qarashlar, qadriyatlar va e'tiqodlar shakllana boshladi, shu bilan birga, insonlarning ichki dunyosidagi nizolar va qarama-qarshiliklar ham kuchaydi. Ana shu ruhiy muhit, asarning personajlari va ularning xarakterlarini yaratishda muhim o'rin tutgan. Davrning o'ziga xos ijtimoiy-madaniy muhitining tasviri, romanda yuzaga kelayotgan inqirozlarni va hayotning murakkabliklarini yanada aniqroq ko'rsatishga xizmat qilgan. Shunday qilib, davr ruhiyati va o'zgarishlari yozuvchi tomonidan xarakterlarning hayotiyligi va chuqurligini oshirishda asosiy vosita sifatida ishlatilgan. Davr ruhiyati (era spirit) adabiyotshunoslikda muhim tushuncha bo'lib, u muayyan tarixiy davrning ijtimoiy, siyosiy va madaniy xususiyatlarini, odamlarning dunyoqarashi va kayfiyatini aks ettiradi. Bu atama adabiy asarlarda o'sha davrning ruhiy-ekspressiyasini tushunishda va asardagi voqealar hamda qahramonlarning qarashlarini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Xarakter yaratish esa (character creation) yozuvchining asarda individual shaxslar – qahramonlar timsolini shakllantirish san'ati hisoblanadi. Masalan, asardagi Yusuf,Amir obrazlari asarning haqiqiy ruhini ko'rsatadi. Bu jarayon qahramonlarning ichki dunyosi, xulq atvori va qarorlarining to'liq, ishonchli tasvirlanishi orqali o'quvchida real inson ta'surotini qoldirishga qaratilgan. Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romanida davr ruhiyati va xarakter yaratish uyg'unligi aynan shu ikki tushunchaning sintezidir. Bu uyg'unlik yordamida muallif o'z davrining murakkab ijtimoiy va madaniy muammolarini qahramonlar hayoti va qarashlari orqali jonlantiradi, shu bilan

asarning ma'nosini yanada chuqurlashtiradi va o'quvchini davrning asosiy bosim va idealari bilan tanishtiradi. Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romanida davr ruhiyati va xarakter yaratish uyg'unligini o'rganish, nafaqat asarning badiiy qiyofasini anglash, balki o'zbekiston adabiy jarayonlari va madaniy o'ziga xosligini chuqurroq tushunishga xizmat qiladi. Bu uyg'unlik ayni paytda o'sha davrning ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy holatini aks ettirishda muhim vositadir. Davr ruhiyati orqali xarakterlarning harakati va qarorlarini tushunish, o'quvchiga jamiyatda yuz berayotgan o'zgarishlar va insoniy muammolarni yaqqol ko'rsatish imkonini beradi. Shu bois, "Muvozanat" romanidagi ushbu uyg'unlikni o'rganish orqali, nafaqat 5asarning o'ziga xosligi, balki o'zbek adabiyoti va madaniy identitetining rivojlanishidagi o'rni ham aniqroq ko'rinadi. Mavzuga oid adabiyotlar tahlili Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romani bo'yicha mavjud adabiy tadqiqotlar asosan davr ruhiyati va xarakter yaratish o'rtasidagi uyg'unlikka e'tibor qaratgan. O'rganilgan materiallarda olimlar roman qahramonlarining ichki kechinmalari, ularning atrof-muhit bilan o'zaro aloqasi hamda zamonaviy jamiyatning ijtimoiy-madaniy muhitining o'zgarishlari doirasida tahlil qilingan. Tadqiqotchilar davrning murakkab ruhiy-ijtimoiy holatini ifodalashda muallifning tasviriy vositalari va xarakterlar psixologiyasining chuqurligi alohida ta'kidlangan. Shu bilan birga, roman orqali davr sharoitlariga moslashgan insonning ichki ziddiyatlari va ulardagi o'zgarishlar kompleks ko'rinishda yoritilgan. Natijada, olimlar Ulug'bek Hamdam asarlarida davr ruhiyati bilan xarakter yaratish orasidagi organik bog'liqlikni aniq ko'rsata olishgan. Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romanida davr ruhiyati va xarakter yaratish uyg'unligi mavzusida o'tkazilgan adabiyotlar tahliliga ko'ra, asar o'z davrining ijtimoiy va tarixiy kontekstlarini aniq aks ettirish orqali o'ziga xos ruhiyatni ifodalaydi. Tadqiqotlarda,

asarda paydo bo'lgan xarakterlar va ularning ichki kechinmalari orqali o'sha davr jamiyatidagi muvozanat izlash intilishlari, ijtimoiy ziddiyatlar va o'zgarishlarga qarshi turish holatlari ko'rsatib beriladi. Shuningdek, adabiyotlar Muvozanat romanining o'z zamonasining ijtimoiy madaniy muhitini, inson ruhiyati va qadriyatlar o'rtasidagi muvozanatni teran yoritganligini ta'kidlaydi. Bu jihatlar roman orqali davrning asosiy ruhiyati — murakkablik, o'zgarish va moslashuvchanlik kabi elementlarning uyg'unligini to'liq namoyon qiladi. Natijada, "Muvozanat" asari faqat badiiy ifoda vositasi emas, balki uning o'zi o'sha davr jamiyatining ijtimoiy-falsafiy muammolarini ochib beruvchi manba sifatida qadrlandi. Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romanidagi davr ruhiyati va xarakter yaratish uyg'unligini o'rganishda adabiyotlarda turli metodologik yondashuvlar qo'llanilgan. Eng keng tarqalgan usullardan biri sifatida narrativ tahlil metodi ko'rsatish mumkin, bunda asardagi voqea rivoji, obrazlarning psixologik chuqurligi va ularning davr sharoitiga mosligi batafsil o'rganiladi. Shuningdek, kontekstual tanqid yondashuvi ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu metod orqali romandagi ijtimoiy-siyosiy va madaniy muhit, tarixiy fon bilan xarakterlarning o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. Mazkur yondashuvlar yordamida adabiyotshunoslar davr ruhiyati va xarakter yaratish o'rtasidagi uyg'unlikni chuqurroq anglashga va romanning ma'naviy-estetik qiymatlarini aniqlashga erishmoqdalar. Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romanida davr ruhiyati va xarakter yaratish uyg'unligini baholashda turli olimlar orasida farqli fikrlar mavjud. Ba'zi tahlilchilar Hamdamning qahramonlarni ichki psixologik chuqurlik bilan tasvirlashdagi mahoratini yuqori baholaydilar, ularni o'sha davrning tarixiy va madaniy sharoitlari bilan uzviy bog'lashni muvaffaqiyatli amalga oshiruvi adabiy asarga jonlilik va ishonchlilik baxsh etadi, deya ta'kidlaydilar. Shu bilan birga,

tanqidchilar ham mavjud bo'lib, ular Hamdamning ba'zida tarixiy kontekst va xarakterlar psixologiyasi o'rtasidagi muvozanatni yetarlicha chuqur tahlil qilmaslikda ayblaydilar. Ularning fikricha, bu esa romanning davr ruhiyatini aks ettirishda ma'lum cheklovlarga olib kelgan. Natijada, Hamdamning texnikasi, xususan, psixologik chuqurlik va madaniy-historik ta'sirlarning uyg'unligi masalasi bo'yicha ilmiy bahslar davom etmoqda, bu esa asarning murakkab va ko'p qirraliligini ochib beradi. Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romanida davr ruhiyati va xarakter yaratish uyg'unligi mavzusida amalga oshirilgan tadqiqotlarda ko'pincha faqat adabiy aspektlar yoki faqat sotsiologik va tarixiy nuqtai nazarlar cheklangan holda ko'rib chiqilgan. Bunday yondashuvlar davr ruhiyatining murakkab tabiatini va xarakterlarning chuqur psixologik qatlamlarini to'liq ochib berishda yetarlicha integratsiyalashmagan. Hozirgi tadqiqot ushbu bo'shliqlarni to'ldirishga qaratilgan bo'lib, adabiyotshunoslik, tarix, psixologiya va madaniyatshunoslik kabi bir nechta sohalarni birlashtirish orqali "Muvozanat" romanidagi davr ruhiyati va xarakter yaratish jarayonlari o'rtasidagi uyg'unlikni mukammalroq tushunishga urunadi. Bu multidisipliner yondashuv nafaqat mavzuni yanada kengroq va chuqurroq tahlil qilishga imkon beradi, balki davr ruhiyati va shaxsiyatlar o'rtasidagi nozik bog'liqliklarni aniqlashda yangi perspektivalar ochadi. Tadqiqotda Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romanining davr ruhiyati va xarakter yaratish uyg'unligini o'rganishda sifatli adabiy tahlil va kontekstual tarixiy tadqiqot metodlari birlashtirildi. Sifatli adabiy tahlil yordamida adabiyotning badiiy jihatlari, personajlarning psixologik va ijtimoiy qirralari chuqur o'rganildi, shuningdek, roman matnining til, uslub va strukturaviy elementlari tahlil qilindi. Tarixiy kontekstni inobatga olish orqali esa roman yaratilgan davrning ijtimoiy, siyosiy va madaniy sharoitlari, o'sha davr

ongining xususiyatlari va zamonaviy voqeliklarga ta'siri tahlil qilindi. Ushbu ikki metodologiyaning uyg'unligi roman xarakterlarining davr ruhiyati bilan bog'liqligini ochib berishga imkon yaratib, asarni chuqur tushunishda aniq ilmiy asos yaratdi. Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romanida davr ruhiyati va xarakter yaratish uyg'unligini tadqiq etishda asosiy adabiy tahlil usullari sifatida tematik tahlil va xarakter o'rganish qo'llaniladi. Tematik tahlil yordamida romandagi asosiy mavzular, jumladan, insoniylik, axloqiy qadriyatlar va jamiyatdagi o'zgarishlar o'rganilib, davrning ijtimoiy-kultural kontekstidagi o'ziga xosliklari aniqlanadi. Xarakter tahlili esa qahramonlarning shaxsiyati, ularning psixologik holati va rivojlanish jarayonlarini chuqurroq anglash imkonini beradi, bu esa davr ruhiyati bilan bog'liq muammolarni ochib beradi. Ushbu usullar orqali romanining hikoya qilish texnikalari va tematik ifodalari tahlil qilinib, davr ruhiyati va xarakter yaratishdagi uyg'unlik batafsil tadqiq etiladi. Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romanida davr ruhiyati va xarakter yaratish uyg'unligini tahlil qilishda, asar o'zining yaratilgan davrining tarixiy va madaniy kontekstiga chuqur ildiz otganligi e'tiborga loyiqdir. Tadqiqot metodologiyasi sifatida, avvalo, asosiy va ikkilamchi tarixiy manbalar tahlil qilinib, roman voqealari joylashgan davrning ijtimoiy, siyosiy va madaniy holati aniqlandi. Ushbu manbalar yordamida o'sha davrning ruhiyati, insonlarning dunyoqarashi hamda yashash tarzi haqqoniy tasvirlandi. Shuningdek, zamondosh yozuvchilar va tarixchilar tomonidan qoldirilgan hujjatlar tahlili orqali davrning ichki psixologik kayfiyati anglandi, bu esa asardagi xarakterlarning yanada jonli va ishonarli shakllanishiga xizmat qildi. Bunday yondashuv, romandagi voqealar va obrazlarni o'quvchi ongida vaqt va makon bilan hisoblash, ularning tarixiy asoslarini aniq tushunishga imkon berdi. Shu bilan birga, davr ruhiyati bilan xarakter yaratish

uyg'unligi, asarning o'ziga xos estetik va ma'navi qadrini yanada mustahkamladi. Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romanida davr ruhiyati va xarakter yaratish uyg'unligini o'rganishda ma'lumotlar yig'ish jarayoni tizimli va aniq rejalashtirilgan. Tadqiqot uchun asosan matnshunoslik metodlari qo'llaniladi, bunda romanning asosiy qismi — uning personajlari, voqea joylari, va voqealar rivoji batafsil tahlil qilinadi. Matnda berilgan madaniy, ijtimoiy va tarixiy kontekstlar puxta tadqiq qilinib, ularning xarakter tasvirlaridagi ta'siri alohida e'tiborga olinadi. Matn bo'ylab ko'plab namunalarning to'planishi va sistematik ravishda taqqoslanishi natijasida davr ruhiyati bilan xarakterlar orasidagi uyg'unlik aniqlanadi. Shu yo'l bilan, roman belgilarining psixologik va ijtimoiy tomonlari, shuningdek, davrning ruhiyati o'zaro bog'lanib, o'quvchiga o'ziga xos tarixiy-hayotiy obraz taqdim etadi. Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romanida davr ruhiyati va xarakter yaratish uyg'unligini chuqurroq anglash uchun tadqiqotda adabiyotshunoslik nazariyalari bilan madaniyatshunoslik metodlari integratsiyasi qo'llanilgan. Bu yondashuv nafaqat matnning badiiy xususiyatlarini, balki uning ijtimoiy-historik kontekstini ham tahlil qilish imkonini beradi. Tarixiy haqiqatning xarakter va syujet tuzilishida qanday aks etishini o'rganishda, madaniyatshunoslik aspektlari – davr madaniy qadriyatlari, ideologiyalari va xalq ongining shakllanish jarayonlari – muhim rol o'ynaydi. Shu tarzda, romaning muvozanatli tuzilishi va tarixiy davrning ruhiyati o'rtasidagi o'zaro munosabat yanada ravshanroq bo'lib, asarning konseptual chuqurligi va ijtimoiy ahamiyati yanada oshadi. Xulosa Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romanida davr ruhiyati va xarakter yaratish uyg'unligi muhim o'rin tutadi. Roman qahramonlari orqali o'sha davrning ijtimoiy, madaniy va tarixiy kontekstlari aniq aks etadi, bu esa asarning o'z davrining ruhiyatini yetuk ifodalashida asosiy omil sifatida xizmat qiladi. Personajlarning

ichki kechinmalari, qarashlari va hayotiy tajribalari o‘sha vaqtning ijtimoiy muammolari va qadriyatlari bilan chambarchas bog‘langan bo‘lib, bu uyg‘unlik o‘quvchida tarixiy voqeliklarga yanada chuqurroq va shaxsiy nuqtai nazardan yondashish imkonini yaratadi. Natijada, “Muvozanat” romani nafaqat badiiy asar, balki o‘z davrini tushunishga xizmat qiluvchi muhim manba sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Ulug‘bek Hamdamning “Muvozanat” romanida davr ruhiyati va xarakter yaratish uyg‘unligi o‘ta muhim ahamiyat kasb etadi. Bu uyg‘unlik asarning mazmun mohiyatini boyitib, o‘quvchiga davrning ichki ruhini chuqurroq anglash imkonini beradi. Romandagi qahramonlar davr sharoitlari tomonidan shakllanib, ularning ichki dunyosi va tashqi muhit o‘rtasidagi muvozanat o‘quvchini asarning mavzusi va g‘oyalariga yanada chuqurroq kirib borishiga yordam beradi. Natijada, davr ruhiyati va xarakter muvozanatining uyg‘unligi o‘quvchida tarixiy hamda insoniy tajribani yanada teran his qilish tuyg‘usini uyg‘otadi va romanning umumiy ma'nosini yanada kengaytiradi. Ulug‘bek Hamdamning “Muvozanat” romanida davr ruhiyati va xarakter yaratish uyg‘unligi o‘zbek adabiyotida yangi baho va qarashlarni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Romandagi muvozanat tushunchasi nafaqat individual xarakterlar tasvirida, balki jamiyatning murakkab ruhiy-ijtimoiy holatini yoritishda ham ahamiyatli rol o‘ynaydi. Ushbu tahlilning natijalari o‘rganilayotgan davrga oid boshqa zamonaviy o‘zbek adabiy asarlarini tushunishda ham katta yordam beradi. Ayniqsa, muvozanat konsepsiyasining har bir asarda qanday aks etishi va buning orqali davr ruhiyatining qanday ifodalanganini tahlil qilish orqali, o‘zbek adabiyotining umumiy kontekstini yanada chuqurroq anglash imkoniyati oshadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Hamdam, U. (1980). Muvozanat. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
2. Ergashev, S. (2015). Ulug'bek Hamdam ijodida davr ruhiyati. O'zbekiston adabiyoti va san'ati, 4, 23-29.
3. Suleymanov, B. (2012). Adabiyotda xarakter yaratish usullari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
4. o'g'li Xomidov, S. N. H. (2025, December). GENDER VARIATIVLIKNING LINGVOLINGVISTIK ASOSLARI. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*. (Vol. 1, No. 5, pp. 18-21).
5. Jalilov, M. (2018). O'zbek romanchiligida ijtimoiy-madaniy muhit. Ilmiy xizmat, 3(15), 45-52.
6. Toshpo'latov, R. (2020). Ulug'bek Hamdamning badiiy uslubi va davr tasviri. O'zbek adabiyoti, 1, 78-85.
7. Sayfullayev, N., & Durdona, X. (2026). RAQAMLI AVLOD TILI: INTERNET VA YOSHLAR SO'ZLASHUVI. *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, *92*(1), 90-92.
8. Qodirov, F. (2017). Zamonaviy o'zbek romani va davr ruhiyati. Toshkent: Sharq nashriyoti.
9. Sayfullayev, N. (2023). TERMS ARE AN INDIVIDUABLE WEALTH OF OUR LANGUAGE. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, *10*(10), 168-170.
10. Islomov, D. (2019). Davr ruhiyati va shaxsiyat muvozanati. O'zbekiston fanlari akademiyasi xabarlari, 5, 112-117.

11. Asqarova, N. (2016). Adabiy muhit va xarakter tasviri: Ulug'bek Hamdam asarlarida. O'zbek tili va adabiyoti, 2, 34-39.
12. Shomurodov, A. (2021). O'zbek nasriy formasida davr badiiy ifodasi. Ilm-fan va ma'rifat, 7, 67-74.
13. Najibullo, S., & Manzura, B. (2024). IMPORTANCE OF DIALECTS IN PLACE NAMES [J]. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, *11*(02).
14. Raxmonov, Z. (2014). Romanda zamonaviylik va an'anaviylik: Ulug'bek Hamdam tahlili. O'zbekiston madaniyoti, , 50-56.